

SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA KURUMU OLARAK VAKIFLAR*

Doç. Dr. Mehmet BAYYİĞİT**

ABSTRACT

Waqf (Trust), based on the Islamic injunctions on charity, is a social institution that has served for the case of humanity for centuries. It is well known that awqaf occupied very important position in the social, cultural, economical and even the political life of the Islamic societies from the early centuries of hijra onwards. Especially, at the time of Seljuqids and Ottomans, awqaf which gained a new identity served in every aspects of the life.

Awqaf, first of all, were the institutions of social cooperation and solidarity. That's why different kinds of awqaf were established in different areas. It is impossible to count them here. Awqaf were the institutions which played very important role in setting up integration between the society and the state as well. By means of these institutions, people performed their duties to help the state without any force.

But, in our time, it seems necessary some structural changes and adaptations in accordance with the social conditions in order to make the awqaf regain their historical functions.

Toplum hayatı birtakım ayrışmalara ve bütünleşmelere imkan verdiği gibi, beşerî münasebetlerin tabîî bir sonucu olarak da yardımlaşma ve dayanışma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Zaten insan için toplum hayatının zaruriliği ilkesi toplumu meydana getiren fertler arasındaki sosyal

---

* S. Ü. Rektörlüğü ve Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce 17. Vakıf Haftası (06-12 Aralık 1999) münasebetiyle düzenlenen "Türk-İslam Medeniyetinde Vakıfların Yeri ve Önemi" konulu panelde yapılan konuşmadır.

** Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

yardımlaşmayı zorunlu kılmaktadır. Böylece insanoğlu bir çok sosyal, kültürel, ekonomik kurumlarını oluşturmuş, bu toplumsal işbölümü sayesinde toplumların düzeni ve ilerlemesi mümkün olabilmıştır. İşte insanoğlunun yardımlaşma-dayanışma alanında getirdiği sosyal kurumlarından birisi de vakıftır.

Birlikte yaşamanın meydana getirdiği ihtiyaçların tabii uzantısı olan yardımlaşma düşüncesi nasıl insanlık tarihi kadar eski ise, farklı isimler, görüntüler ve işlevlerle de olsa vakıf anlayışı, her toplumun sosyal hayatında birçok etkinliklerle hep varolagelmıştır. Ancak vakıf, İslam'la kurumsal kimliğine ve sağlam bir hukukî yapıya kavuşabilmiştir.

Durdurmak, alıkoymak manalarına gelen vakfın temeli; dünyanın fâniliği, her canlının ölümü tadıcı olması, ancak geçici olan bu dünya ve hayatının da boşuna olmadığı, dünyanın ahirette hasadı alınacak bir tarla olduğu, dolayısıyla “geçici” olanın “durdurulması”nın yani hayır ve hasenâtın öbür dünyada devşirilmesine imkan verecek olanın da hayri hizmetler yapmak ve kalıcı kurumlar açmak olduğu düşüncesidir.

İslam hukukçuları tarafından genel kabul gören bir tanıma göre; “vakıf, menfaati ibadullaha ait olmak üzere bir ayni, Allah’ın mülkü hükmünde kabul ederek temlik ve temellükten ebediyen alıkoymaktır. “¹ Vâkıf, mülkünü elden çıkararak, menfaati tamamıyla ihtiyaç sahiplerine tahsis ederek, onu Allah’ın mülkü haline getiriyor.

Vakfın, İslâm’ın inananlara benimsettiği moral değerler üzerine bina edildiği şüphesizdir. Kur’an-ı Kerim’de vakıf kelimesi geçmemekle beraber, bu manaya gelebilecek, onun ana iskeletini oluşturan birçok temel kavram ve tavsiye vardır. İnfak (Allah yolunda mal harcamak), sadaka vermek, karz-ı hasen (gönül hoşluğuyla ödünç verme), ihsan, yararlı iş, hayır işleme, hayrat yapmakta yarışmak, it’am (fakiri beslemek), in’am (nimet verme), yoksul-düşkün ve yetimin gözetilmesi, birr (iyilik), misafire ikram edilmesi, köle ve esirlerin azad edilmesi, ilme önem verilmesi, ibadet yerlerinin yapımı, sağlığın korunması, malını akrabaya, yetimlere, yoksullara vermek... gibi birçok hususlara işaret eden ayetler², topluma hizmeti teşvik etmiş, vakıf anlayışı ve kurumu bu kavramlar çerçevesinde örgütlenmiş ve meşruiyet kazanmıştır.

Vakfın İslâmî kaynaklarından bir diğeri de hadislerdir. Başkalarına yardımı öven, teşvik eden hadisler çoktur. Bu hadislerin en meşhuru olan, “İnsanoğlu öldüğü zaman bütün amelleri kesilir. Ancak devam eden sadaka

¹ Ö. Nasuhi Bilmen, İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, C.IV, İst., 1969, s. 294

² Bkz. Al-i İmrân, 3/92,114; Hac, 22/77; Mâide, 5/2, 48; Nisa,4/2,114; Bakara, 2/148, 177, 195, 215, 261,271, 277; Mü’minun, 23/61; Mâun, 107/3...

(sadaka-i câriye), faydalanılan ilim ve kendisine dua eden bir evlat bırakanları kesilmez.”³ hadisindeki “sadaka-i câriye” hadisçiler ve İslâm hukukçuları tarafından “vakıf” olarak tefsir edilmiş, sadaka devam ettikçe, sevabının da devam edeceği belirtilmiştir. Vakıf hizmetlerinin ilk uygulamasını da yine Hz. Peygamber yapmış, Medine’de kendisine ait hurma bahçesiyle Fedek hurmalığını vakfetmiştir. İşte İslâm dünyasında vakıfların geniş bir şekilde uygulama alanı bulması ve gelişmesi, ayet ve hadislerin teşviki ve Hz. Peygamber’in bizzat kendisinin vakıf yapması, ashabının ve sonra gelenlerin de O’nu takip etmeleriyle mümkün olmuştur.

Vakıfların hicretin ilk asırlarından itibaren İslâm toplumlarının sosyal, kültürel, iktisadî hatta siyasî hayatında çok önemli bir yer işgal ettiği bilinen bir husustur. Bilhassa Selçuklu ve Osmanlılarda⁴ olağanüstü bir işleve kavuşan vakıflar, hayatın bütün alanlarıyla ilgili hizmetler yapmışlardır. Vakıfları dar anlamıyla sadece dini hizmetler üreten kurumlar olarak görmek yanlıştır. Nitekim, XVIII. asırda bugünkü Türkiye sınırları içinde kurulan ve vakfiyeleri Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan 6000 vakıftan, vakfiyeleri incelenen örnek 300 vakfın hizmet alanlarının tasnifinde dini hizmetlere (münhasıran cami, mescit, tekke, zaviye) tahsis edilen vakıf sayısı 93’tür.⁵ Diğerleri, sosyal alana, eğitime ve bayındırlık hizmetlerine yönelmiş vakıflardır. Bu kurumlarla ilgili toplumsal realiteyi daima gözönünde bulunduran hukukçular, şöyle bir fıkıh kaidesi koyma gereği duymuşlardır: “Vakfın efdali nâsın kendüye eşedd ihtiyaç ile muhtaç olduğu bir şeyi vakf etmektir. Mesela, ehâlisinin ihtiyacını def’e kâfi çeşmesi olan bir mahallenin mektebi olmasa orada vakıf olarak mektep yapmak çeşme yapmaktan efdaldır ve daha hayırlıdır.”⁶ İşte hayatı çepeçevre kuşatan böylesi bir vakıf anlayışı toplumların gözünde büyük değer kazanmıştır.

Vakıf, insan psikolojisi ile, dinî inançlarla, iktisadî ve sosyal hayatın birleştiği noktada yer almaktadır. Toplumsal, kültürel şartlara ve beklentilere

³ Müslim, Kitab’ul-Vasiyye 14; Tirmizi, Ahkam 36.

⁴ “... Osmanlı İmparatorluğu devrinde pek büyük bir inkişafa mazhar olan vakıflar sayesinde bir adam vakıf evde doğar, vakıf bir beşikte uyur, vakıf mallardan yer içer, vakıf kitaplardan okur, vakıf bir mektepte hocalık eder, vakıf idaresinden ücretini alır ve öldüğü zaman kendisi vakıf bir tabuta konur ve vakıf bir mezarlığa gömülürdü. Bu suretle beşeri hayatın bütün icaplarını ve ihtiyaçlarını vakıf mallarla temine pek âlâ imkan vardı...” Esat Arsebük, Medeni Hukuk, Başlangıç ve Şahıs Hukuku, C. 1, İst., 1938, s. 298.

⁵ Bahaeddin Yediöldüz, “Vakıf”, İslam Ansiklopedisi, C. 13, Milli Eğitim Bakanlığı, İst., 1986, s. 156.

⁶ Ali Haydar, Tertibü’s-sunuf fî Ahkami’l-vukuf, İst. 1240/1824, s. 119’dan naklen Baheddin Yediöldüz, “Müessese-Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi”, Vakıflar Dergisi, S. XV, Ank., 1982, s. 41.

göre insanlarda zaman zaman çok önemli bir güdü haline gelen ve önplana çıkan, hayatında ve ölümünden sonra hayırla yad edilme, iyi bir kişi olarak bilinme gibi psikolojik motiflerin, vakıf sistemi yoluyla, iktisadi, mali ve sosyal yönden arzulan bazı hizmetleri gerçekleştirmede ne derece etken olabildiği tarihteki örnekleriyle ortadadır.⁷

İslam ülkelerinde hayatın bütün alanlarını kapsayacak ve halkın her türlü ihtiyacını imkan dahilinde karşılayacak, değişik karakterlerde kurulmuş vakıfları şu şekilde sınıflandırmamız mümkün olabilir: Münhasıran dini hizmetlerin yerine getirilmesi için kurulan vakıflar: Cami, mescid, namazgâh, muvakkithâne, Kur'an-ı Kerim'in yazdırılması, ciltletilmesi, cami ve mescitler için mum, kandil yaptırılması ve yakıtılması... Eğitim ve kültür hizmetlerinin yapılması için kurulan vakıflar: Mektep ve medreseler, kütüphane, Dâru'l-Hadis, Dâru'l-Kurra, Dâru'l-Mesnevi... Askerlik ve Tâlim (spor) hizmetleri için kurulmuş vakıflar: Kale, kışlalar, tophaneler, istihkam, donanma, top, gemi yapımına, sınır kalelerini bekleyenlere yardım vakıfları, halkı askerlik eğitimine hazırlamaya dönük spor vakıfları, spor meydanları ve tesisleri kurulması, yüzücülüğü, koşuculuğu, ok ve cirit atmayı, biniciliği teşvik vakıfları, pehlivan tekkeleri... Sosyal amaçlı, sağlık ve bayındırlık hizmetleri için kurulmuş vakıflar: İmâretler, Dâru'l-Acezeler, hanlar, kervansaraylar, Dâru's-Şifalar, çarşılar, bedestenler, deniz feneri, yol, kaldırım, köprü, çeşme, şadırvan, su yolları, su kemerleri, hamamlar...⁸

Bunlardan başka, öksüz kızlara çeyiz verilmesi, köle ve cariyelerin azad edilmesi, azad edilenlere yardım edilmesi, borçlu olarak hapis olanların borçlarının ödenmesi, müflis tüccarlara yardım edilmesi, yetimler-dul kadınlar ve muhtaçlara yardım edilmesi, okul öğrencilerine gıda, elbise, öğretim malzemeleri ve gezinti gideri tahsisi, yoksul ve kimsesizlerin cenazelerinin kaldırılması, fukaraya odun-kömür alınması, bayramlarda çocukların ve yoksulların sevindirilmesi, ihtiyarlara elbise verilmesi... gibi sayılması uzun sürecek pek çok sosyal yardımlaşma vakıfları da mevcuttur.⁹ Görüldüğü gibi, vakıflar tarihimizde sadece dini alan ve kurumlarla sınırlı kalmamış, sosyal, kültürel ve ekonomik mahiyet arz eden bir çok kamu hizmetlerinin görülmesini sağlayan bir sosyal kurum hüviyetini kazanmış ve tarih boyunca bu özelliğini benzeri görülmemiş bir titizlikle ve kesintisiz sürdürmüştür.

⁷ İ. Erol Kozak, Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf, Akabe Yay., İst., 1985, ss. 54-55.

⁸ Bkz. Ziya Kazıcı, İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar, Maarif Yay., İst., 1985, s. 81-82; İ. Erol Kozak, a. g. e., ss. 21-27

⁹ Bkz. Halim Baki Kunter, "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri", Vakıflar Dergisi, S. 1, Ank., 1938, s. 105; Nazif Öztürk, Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar, Vakıflar Genel Müd. Yay., Ank., 1983, s. 3.

Sosyal yardım hizmetlerinin yanısıra, toplumsal dayanışmayı temine ve güçlendirmeye yönelik vakıflar da vardır. Meselâ; bir sanat kolundaki kişileri biraraya getirip kaynaşmalarını sağlamak amacıyla mesire yerlerinde ziyâfet düzenlemek, usta ve kalfaların peştamal kuşanma törenleri yapmak, esnaf ve zenaatkârlar arasında yardımlaşma, bayramlarda top atılarak halkın çocukların eğlendirilmesi ve gezdirilmesi, düğün ziyâfetleri için mutfak eşyası sağlanması, halkın deniz kenarlarında dinlenmesi için mesire yerleri hazırlanması, çamaşırhane tesisi, köy ve mahalle sandıklarına yardımda bulunulması... gibi amaçlara dönük vakıflar.¹⁰

Diğer yandan vakıf, akrabalığa, bölgelere, mesleklere, din veya lisan farklılıklarına bağlı olarak oluşan sosyal sınıflar arasında uyum, barış ve hoşgörüyü sağlamak için de işlev görmüştür. Ayrıca, bir mahalle, bir kasaba veya bir şehir sakinlerinin yararlanmaları için vakıflar kurulduğu ve Osmanlılarda köy ve mahalleye ait avâız vergilerinin ödenmesi için kurulmuş bir çok vakfın varlığı bilinmektedir. Bu dar çerçeveyi aşarak, hayat şartları bakımından insanlar arasında mevcut farkları mümkün olduğunca azaltmayı, zenginle fakir arasında nisbî bir eşitlik kurmayı hedef alan vakıfların sayısı da oldukça kabarıktır.¹¹

Bu kurumların sosyal ve psikolojik bakımdan en büyük etkisi sosyal dayanışmayı ve bütünleşmeyi güçlendirmesidir.. Belki de bu sistem bazılarını dediği gibi servet birikimini ve dolayısıyla kapitalist gelişmeyi engellemiştir, ama insanları kapitalist gelişmenin bütün dehşetlerinden de uzak yaşatmayı mümkün kılmıştır.¹² Çünkü, toplum içinde gelir dağılımı eşitsizliğinden doğacak sosyal patlamaların önlenmesi ve uygulandığı toplumlarda sınıf farkının oluşmaması yönleriyle, kitlelerin gruplaşarak toplum hayatını sarsan olumsuz davranışlarını önlemiş, sosyal adalet ve hizmet dağılımında büyük görevler yerine getirmişlerdir. Bu hizmetleri kişisel servetleri kamu hizmetine sunarak, sadece ahlâkî ve insanî bir görev anlayışıyla yapmıştır. Geliştirilen bu vakıf sisteminin bir sonucu olarak bizim toplumumuzda sınıf farkı oluşmamıştır. İşte vakıflar, bu ahlâkî ve insanî sorumluluğun yerine getirilmesinde kişilere yardımcı ve yararlı olabilecek kurumların en elverişlisi ve sağlamıdır.¹³ Vakfın, aynı zamanda sosyal sistem içinde, çeşitli sosyal sınıfların kaynaşma ve bütünleşmesinde rol oynadığı da bir gerçektir. Daha XI. Yüzyıldan itibaren bölükler, oymaklar ve boylar halinde Anadolu'ya gelen ve daha sonra boğazları aşarak Rumeli'ye geçen Türklerin, belli bölgelere yerleşerek, eski köy

¹⁰ İ. Erol Kozak, a. g. e., s. 30.

¹¹ Bahaeddin Yediyıldız, a. g. mad., s. 172.

¹² Erol Güngör, Sosyal Meseleler ve Aydınlar, 3. bs., Ötüken Yay., İst., 1998, s. 71.

¹³ Nazif Öztürk, a. g. e., ss. 1-2.

ve kasabaları Türkleştirmeleri, ayrıca yeni yerleşim yerleri kurlmaları, böylece de aynı bölgeye yerleşen insanları, yeni bir tabii çevre içinde bir biriyle kaynaşıp bütünleşmeleri vakıflar sayesinde gerçekleştirilebilmiştir.¹⁴ Bu topluluklarda aynı davranış normlarını benimseyen ortak kültürel kimliğin oluşması da büyük oranda sağlanmış, hatta buralara yerleştirilen gayr-i müslimlerle de birlikte yaşamak vakıfların ayrımsız, insanî, hayrî, bütünleştirici hizmetleriyle mümkün olabilmektedir.

Vakıflar, devlet-halk kaynaşmasının sağlanmasında önemli kurumlar olmuşlardır. Halkın, hiçbir zorlama olmaksızın devlete olan desteğini bu kurumlar aracılığıyla yerine getirdiğini görmekteyiz. Aynı zamanda, yalnız devlete desteği bakımından değil, zengin ve hâli vakti yerinde olan kimselerin halk içinde kazandıkları statülerini korumak düşüncesiyle veya içinde yaşayıp sayesinde zengin ve mevki sahibi oldukları topluma karşı bir vicdan borcunu yerine getirmek niyetiyle yaptıkları sosyal hizmetlerle, toplumda karşılıklı sevgi ve saygı bağlarını güçlendirdiği gibi, insanların birbirleri ile kaynaşmalarına vesile olur. Böylece, toplumun sosyal dayanışma açısından önemli bir fonksiyonu olduğunu gördüğümüz vakıfların, iyi işlediği ve korunduğu zamanlarda; insan şahsiyetinin ve hayatının korunması, kurtarılıp geliştirilmesi, insanların hayatta karşılaşılabilecekleri maddî ve manevî zorlukların, ıstırap ve sıkıntıların giderilmesi, hayatın güzelleştirilip insan haysiyetinin korunması, sosyal düzenin her türlü tehlike ve sarsıntılardan kurtarılmasına yardım ettiği görülür.¹⁵

Sosyal hizmetler bakımından en dikkat çekici vakıf kurumlarından biri de imâret'lerdir. Yüzyıllar boyu talebelere, yoksullara ve yolculara önemli hizmetler vermiştir. Genel bir ifade ile imâret siteleri (bir sosyal merkez, bir mimarlık kompleksi olan külliye), cami, medrese (üniversite), bîmarhâne (hastane), aşevi, kervansaray, arasta (kapalı çarşı), muvakkithâne, mektep, kütüphane, han, hamam... gibi bir mahalle veya semt için ihtiyaç olan ve bugünün sosyal devlet anlayışına göre devlet tarafından yapılması gerekli sosyal yapılardan oluşmaktadır.¹⁶ Bu sayılanlar her imârette bulunmayabilir. Yalnız büyük şehirlerde hepsinin bir araya geldiği görülmektedir. "imârethâne" de denilen aşevlerinde imârete bağlı görevlilere, talebelere, dışardan gelen yolculara, fakirlere (günde iki defa) yemek çıkardı."XVIII. yüzyılda sadece

¹⁴ Bahaeddin Yediyıldız, "Sosyal Bütünleşme Açısından Türk Vakıfları", 1. Vakıf Haftası (5-11 Aralık 1983), Ank., 1984, s. 34

¹⁵ Mehmet Şeker, İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri, 3. bs., Diyanet İşleri Bşk. Yay., Ank., 1991, s. 139.

¹⁶ Nazif Öztürk, a. g. e., s. 21

İstanbul'da otuz binden fazla insan, yemeklerini bu imaretlerde yiyorlardı.”¹⁷ Bu tesisler aynı zamanda şehirlerin kurulması, gelişmesi ve îmarına da yardımcı oluyorlardı.

Şehircilik ve belediye hizmetlerinin de tamamen vakıf sistemine dayandığı anlaşılmaktadır. Hatta bu nedenle, Osmanlı toplumunda vakıf kurumunun dinî olmaktan çok, beledî, seküler ve sosyal bir kurum olarak değerlendirilmesinin daha doğru olacağı bile söylenebilir. Şüphesiz bu durum, İslâm'da dinî olanla dünyevî olanın içiçe olmasından, daha doğrusu böyle bir ayrımın bulunmamasından ileri gelmektedir. Şehirlerimiz 1856 yılına kadar belediye teşkilatından mahrumdu. Vakfiyeler incelendiğinde, bu tarihten önce, su, ulaşım, aydınlatma, temizlik, asayiş gibi belediye hizmetlerinin hep vakıflar tarafından gerçekleştirildiği görülür. Bu tür vakıflar arasında, su kanalları, sebiller, çeşmeler, kuyular, yol, kaldırım, köprü, kuyu, deniz feneri, yüksek dağlar ve geçitlerde sığınaklar inşası ve bunların tamiri amacına dönük vakıflar büyük yekun tutmaktadır. Yine, fakirlerin bedava yıkanabildikleri hamamların varlığı da bilinmektedir. Sokakların aydınlatılması, temizlenmesi, şehirlerin muhtelif yerlerinde bahçeler açılması, güzel köşeler tanzimi suretiyle şehirlerin güzelleştirilmelerini amaç edinen vakıflar da vardır.

Diğer yandan, büyük ticaret yolları üzerindeki konak yerlerine kervansaraylar yapımı vakıflar sayesinde gerçekleşmiş, böylece şehirlerarası yollar sürekli işler halde tutulmuş, yolcu ve tüccarlara yol güvenliği ve konaklama imkanı sağlanmıştır. Meselâ, bir Selçuklu han vakfiyesinde, hana gelen her sınıf ve dinden yolculara yiyecek, ayakkabı ve hayvan yeminin verilmesi şart kılınmıştır. XVII. asır ortalarında üç arkadaşıyla birlikte Mısır'dan İstanbul'a kadar 67 günlük bir yolculuk yapan Samuel ben David Yemşel, yol güzergâhında her gece bir han veya kervansaray bulduklarını, bunlardan mahrum iki küçük kasabada ise yolculara tahsis edilmiş misafir odalarında ağırlandıklarını yazmaktadır. Yabancıları ve yolcuları misafir etmek bakımından, tekke ve zaviyelerin de önemli hizmetler gördükleri unutulmamalıdır.¹⁸

Sosyal hizmetler bakımından, hiçbir din, ırk ve sınıf farkı gözetilmeksizin bütün insanlığa açık, onların bedensel ve ruhsal hastalıklarını tedavi amacıyla kurulmuş vakıf hastaneler, dâru's-şifa'lar da çok önemli bir yer tutar. Tarihte haklı bir şöhrete kavuşan bu vakıf kurumları, diğer bir çokları gibi ayrı bir araştırmanın konusu olacak kadar geniş ve önemli bir konudur. Hastaneler ile

¹⁷ Bahaeddin Yediyıldız, a. g. mad., s. 171.

¹⁸ Osman Çetin, "Vakıf", Sosyal Bilimler Ansiklopedisi., C. 4, Risale Yay., İst. 1990, s. 205; Bahaeddin Yediyıldız, a. g. mad., ss. 170-171; İ. Erol Kozak, a. g. e., ss. 24-25.

ilgili vakfiyelerin ayrıntılı yönetim ilkeleri, insana verilen değer, çağlarını aşan tedavi yöntemleri bugün de ibret ve örnek alınacak yüksek seviyededir.

Bugün ideal toplum denince hiç kimsenin aç ve açıkta kalmadığı bir toplum anlaşılmaktadır. Dünyanın en zengin ülkeleri bile kendi insanlarını henüz böyle bir sosyal güvenlik içine alamamışlardır. Üstelik zamanımızın sosyal devlet anlayışı, insanî olmaktan daha çok ekonomik ve sosyal motiflere dayanmaktadır. Buralarda insanların sosyal güvenlikleri için alınan tedbirler “mukaveleci cemiyet” modelinin bir uygulamasıdır: Vatandaşlar devlete vergi verirler, devlet bunun karşılığında onlara sosyal güvenlik sağlar. Bu aslında devlet açısından da bir çeşit siyasi güvenlik demektir. Çünkü güvensiz toplumlarda her an sosyal patlama ihtimali vardır. Bu toplumlarda devletin söz konusu güvenlik tedbirleri dışında, bilhassa özel teşebbüsle meydana getirilen vakıflar ise, hayır anlayışı ve hizmetinden daha çok, vergi külfetini azaltma ve sosyal itibar kazanma gibi maksatlar taşımaktadır. İslam vakıflarının bunlardan en büyük farkı, yapılan işin insanların samimi inançlarından kaynaklanmış olması¹⁹, hiçbir dünyevi menfaat beklentisi olmaksızın bizâtihi hayra yönelme söz konusu olmasıdır. O halde, sosyal politikalarımızın manevi temellere ihtiyacı vardır. Bu, nisbeten vakıflara kuruluş ve tarihteki işlevine uygun ruh ve şahsiyet kazandırılması ve vakfın temelini oluşturan insanların ruhindaki iyilik temayüllerinin canlandırılması ile sağlanabilir.

Bütün kurumlar değişen zaman ve şartlar içinde, yeni duruma uygun olarak adaptasyon sürecinden geçmek zorundadır, yoksa işlevlerini kaybeder, varlıklarını sürdüremezler. Diğer kurumlar gibi, vakıflar da bu süreçten geçerek, bazı yapısal değişikliklere uğrarsa ayakta kalabilirler. Vakıfların kuruluşundan bu yana geçen yüzyıllar, toplumların içine girdiği sanayileşme, şehirleşme, modernleşme hareketlerinin yol açtığı, daha önceki zamanlarla kıyaslanması mümkün olmayan değişme ve gelişmeler dikkate alındığında, bu kurumun ne kadar büyük yapısal değişiklikler ve adaptasyonlar geçirmesi gerektiği daha iyi anlaşılacaktır.²⁰ Ancak böylelikle vakıflar, tarihteki rolüne uygun aynı ruh ve manayı da kaybetmeden yeniden yapılanmalarıyla çağdaş topluma ve sorunlarına hizmetler sunan kurumlar haline gelebileceklerdir.

¹⁹ Erol Güngör, a. g. e., s. 71.

²⁰ İ. Erol Kozak, a. g. e., ss. 119-120.